

Research Paper

Prevention of economic corruption

Hamideh Elahi¹, Asghar Abbasi²

1- Ph.D. Student OF law, Sari branch, Islamic Azad University, Sari, Iran

2- Associate Professor, Department of Law, Chalus Branch, Islamic Azad University, Chalus, Iran.

Receive:

22 July 2024

Revise:

26 August 2024

Accept:

7 September 2024

Published online:

21 September 2024

Abstract

Today, the economy is one of the important pillars of human life, with the creation of a new world of economic communication and exchanges, which at the national and international level, in a complex manner and using modern global tools, it is necessary to take a new look at the category of the economy and the crimes resulting from it. . For economic crimes, titles such as economic corruption, white-collar crimes (the perpetrator has been labeled) and sometimes the term organized crimes, whose purpose is to gain material power and make a lot of profit, are used. It seems that the aforementioned titles alone do not indicate an economic crime; Because this area has different importance and dimensions that need analysis. Damage caused by economic and financial crimes is different in developed and developing countries. In international documents such as UN documents, the term economic crimes is also used, without providing a definition of these crimes, it is enough to state examples. Along with the evolution of human society, on the one hand, traditional crimes have changed into new ones, and in this transformation of crimes, the use of new tools plays an essential role, new anti-social behaviors have been created in various economic, social, and cultural fields, which made the legislator to criminalize in this It forces the fields. Global developments such as the growth of global trade and the ever-increasing economic communications and new tools in this field are among the causes of these rapid developments. Economic crime, due to its different structures and separate nature, and by challenging an economy, forces the legislator to react, criminal policy with a different and strict view should be introduced in this field. To ensure the economic security of the country.

Keywords:

crime,
convention,
economic corruption,
human rights.

Please cite this article as (APA): Elahi, H, Abbasi, A. (2024). Prevention of economic corruption. *Journal of Business law and economics*, (1) 1, 46-60.

Sponsored by: Institute of Somamos Publications	https://doi.org/10.22034/jble.2024.208007	
Corresponding Author: Asghar Abbasi	https://orcid.org/0000-0003-2898-7479	
Email: abbasi@iaue.ac.ir	This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License .	

مقاله پژوهشی

پیشگیری از مفاسد اقتصادی

حمیده الهی^۱، اصغر عباسی^۲ ID

۱- دانشجوی دکتری حقوق، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.
۲- استادیار گروه حقوق، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۵/۰۱

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۶/۰۵

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۶/۱۷

تاریخ انتشار آنلاین:

۱۴۰۳/۰۶/۳۱

چکیده

امروزه، اقتصاد یکی از ارکان مهم زندگی بشری است، با ایجاد دنیای جدید ارتباطات و مبادلات اقتصادی که در سطح ملی و بین‌المللی، بصورت پیچیده و با استفاده از ابزارهای نوین جهانی، نگاه جدید به مقوله اقتصاد و جرایم ناشی از آن ضروری است. برای جرایم اقتصادی عناوینی چون مفاسد اقتصادی، جرایم یقه سفیدها (مقام مرتکب وجه تسمیه قرار گرفته است) و برخی مواقع اصطلاح جرایم سازمان یافته که غایت آن کسب قدرت مادی و انتفاع فراوان است، بکار می‌رود. به نظر می‌رسد عناوین مزبور به تنهایی گویای جرم اقتصادی نباشد؛ زیرا این حوزه دارای اهمیت و ابعاد مختلفی است که نیاز به واکاوی و تحلیل دارد. خسارت ناشی از جرایم اقتصادی و مالی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه متفاوت است. در اسناد جهانی مثل اسناد سازمان ملل نیز اصطلاح جرایم اقتصادی بکار برده شده، بدون اینکه تعریفی از این جرایم ارائه شود تنها به بیان مصادیق اکتفا شده است. همگام با تحولات جامعه بشری از طرفی جرایم سنتی به شکل نوین تغییر یافته و در این دگرگونی جرایم استفاده از ابزارهای جدید نقش اساسی دارد، رفتارهای ضداجتماعی جدیدی در عرصه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی ایجاد گردیده که قانونگذار را به جرم‌انگاری در این حوزه‌ها وادار می‌نماید. تحولات جهانی مانند رشد تجارت جهانی و ارتباطات روزافزون اقتصادی و ابزارهای نوین در این عرصه از علل این تحولات سریع می‌باشد. جرم اقتصادی باتوجه به ساختارهای متفاوت و ماهیت جداگانه آن و با به چالش کشیدن یک اقتصاد، مقنن را مجبور به واکنش مقاومت می‌کند، سیاست کیفری با نگاهی متفاوت و سخت‌گیرانه باید در این حوزه وارد شود. تا امنیت اقتصادی کشور تأمین گردد.

کلید واژه‌ها:

جرم،
کنوانسیون،
مفاسد اقتصادی،
حقوق بشر.

لطفاً به این مقاله استناد کنید (APA): الهی، حمیده؛ اصغر عباسی. (۱۴۰۳). پیشگیری از مفاسد اقتصادی. دانشنامه حقوق کسب و کار و اقتصاد، (۱۱) ۴۵-۶۰

	https://doi.org/10.22034/jble.2024.208007	تحت حمایت: موسسه انتشاراتی سماوس
	https://orcid.org/0000-0003-2898-7479	نویسنده مسئول: اصغر عباسی
	این مقاله تحت شرایط قابل بازنشر است. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.fa	ایمیل: abbasi@iau.ac.ir

مقدمه

تاکنون حقوقدانان در باب تعریف جرایم اقتصادی به اتفاق نظر نرسیدند، در نتیجه تعریفی که مقبول همه حقوقدانان قرار گیرد وجود ندارد. باتوجه به فقدان تعریف شفاف از جرایم اقتصادی، ارزیابی وسعت این پدیده دشوار است. جمع اطلاعات مربوط به این جرایم به دلیل وجود سازوکارهای مختلف مقابله با آن در کشورها به راحتی ممکن نیست. از طرفی میزان اطلاعات مربوط به جرایم اقتصادی در مقایسه با دیگر جرایم بسیار پایین است. در هر دوره بنابر مقتضیات، مفهوم خاصی از جرم اقتصادی برداشت شده است و این اصطلاح جرم اقتصادی در مفهوم کنونی از زمان طرح «مجرم یقه سفید» توسط ساترلند جرم شناس آمریکایی در سال ۱۹۳۹ مورد توجه قرار گرفت. به تعبیر ویتوتانزی، جرم اقتصادی همچون فیلی است که می توان آن را فهمید، ولی نمی توان آن را درک کرد. جرم اقتصادی مفهومی سیال دارد که در گذر زمان و جغرافیا تا حدودی دستخوش تغییر و تحول بوده است. شاید امروزه تفکیک جامعه به دو طبقه فرادست و فرودست و انتساب جرایم به طبق فرودست بی معنی باشد، زیرا که در جامعه کنونی طبقه متوسط شکل گرفته و رشد یافته است. اما قبل از شکل گیری این طبقه، که جامعه به معنای واقعی دو طبقه بود، عموم و حتی غالب حقوقدانان معتقدند بودند که جرایم توسط گروه فرودست شکل می گیرد. این تفکر با طرح بحث مجرمان یقه سفید توسط ساترلند شکسته شد. وی جرایمی را که طبقات بالای جامعه مرتکب آن می شوند را ذکر نمود و پایه گذار نگاه جدیدی به مقوله جرم گردید. با ایجاد طبقه متوسط در جوامع، این دسته بندی ها به هم ریخت و نگاه ساترلند کافی به نظر نمی رسید. به تدریج نگاه جدیدی به موضوع و این بار نه با ملاک قراردادن مجرم و طبقه، بلکه با ارزیابی جرم و اثر آن ایجاد شد. این نگاه جدید دسته خاصی از جرایم با عنوان جرایم اقتصادی را بررسی می نماید. اگرچه تعریف دقیقی از جرم اقتصادی، ارایه نگر دیده اما ماهیت آن از طریق ویژگیها و آثار آن قابل درک است. جرایم اقتصادی از طریق آثار وخیم اقتصادی که بر جا می گذارند، قابل فهم و شناسایی اند. چه اینکه فردی از طبقه بالای اجتماعی یا سیاسی مرتکب این بزه گردد (اختلاس) و چه یک فرد از طبقه پایین (جرایم بیمه ای). جرم اقتصادی نه تنها بر اقتصاد یک ملت- دولت اثر مخرب شدید باقی می گذارد، بلکه اشخاص و گروه هایی را نیز قربانی می سازد. این جرم علاوه بر قربانیان اولیه و مستقیم قربانیان ثانویه و ثالث نیز دارد، گاه حتی تمامی یک جامعه می توانند بزه دیدگان این جرایم تلقی شوند که اکثراً خود نمی دانند مورد بزه واقع شده اند. زمان با ورود ابزار و تکنولوژی های جدید و ایده ها و راهکارهای سرمایه گذاری مدرن می تواند هر لحظه رفتار ضد اجتماعی جدید را به جرگه رفتارهای محل اقتصاد گره بزند و مقنن را وادار به جرم انگاری نماید. جغرافیا از آن روی می تواند موجب تغییرات گردد که اقتصاد منطقه ها تفاوت دارد. محلی که مواد سوختی از اهمیت اقتصادی بالا برخوردار است می تواند جرم قاچاق سوخت را به جرایم اقتصادی تبدیل نماید، در حالی که همین اقدام در جایی دیگر، جرم اقتصادی تلقی نخواهد شد.

جرم اقتصادی از چنان درجه اهمیتی برخوردار است که تاکنون دو سند بین المللی مهم را به خود اختصاص داده است. همچنین قوانین متعدد داخلی علیرغم عدم اشاره صریح به جرم اقتصادی، اما ماهیتاً در این حیطه وارد شده اند. در هر صورت باید گفت یک اقتصاد نه صرفاً با سرمایه گذاری و برنامه ریزی، بلکه به روشهای دیگری برای کاهش آسیب ها و آلودگی های اقتصادی نیاز دارد. اقتصاد بیمار تا زمانی که سالم نشود، سرمایه گذاری در آن بی ثمر خواهد شد. اقتصاد مبتلا به جرایم اقتصادی، اقتصادی بیمار است که نتیجه آن رکود تورمی در سطح جامعه است. تجربیات نشانگر آن است که شفافیت اقتصادی رابطه عکس با میزان جرایم اقتصادی دارد. هرچه اقتصاد کشوری شفاف تر باشد جرایم اقتصادی اش کمتر و بالعکس، هر چه کشور اقتصادش پوشیده تر، جرایم اقتصادی اش بیشتر است.

۲- مفهوم پیشگیری

پیشگیری از جرم یکی از مفاهیم اساسی در ادبیات علوم جنایی است و جایگاه مهمی در سیاست جنایی دارد. پیش‌گیری در واژه شناسی به معنای «جلوگیری و دفع» آمده است و پیشگیری کردن یعنی «مانع شدن»^۱ که با مفهوم اصطلاحی آن در علوم جنایی هماهنگی دارد. البته امروزه در معنای «پیش‌دستی کردن» یا «آگاه نمودن و هشدار دادن» نیز به کار می‌رود.^۲ بنابراین مفهوم پیشگیری با آنچه در ادبیات علوم جنایی به کار گرفته می‌شود، سازگارتر است. پیشگیری در علوم جنایی بیش از هر چیزی یکی از مفاهیم شناخته شده در جرم‌شناسی است که در حوزه گسترده تری به نام سیاست جنایی قرار می‌گیرد، اما با توجه به حوزه مطالعاتی این دو رشته طبیعتاً مفهوم پیشگیری نیز در آنها تا حدی با هم فرق می‌کند. در کل بینش‌های مختلفی راجع به تعریف پیشگیری وجود دارد و به تعداد نویسندگانی که در پی تعریف این مفهوم برآمده‌اند، تعریف وجود دارد. اگر از تفاوت‌های فرعی بگذریم و تفاوت‌های اساسی را ملاک قرار دهیم، می‌توان در نوشتگان اختصاص یافته به پیشگیری از بزه کاری، دو جهت‌گیری کلی را ملاحظه کرد: بینش موسع و فراگیر که «هر اقدامی» در زمینه مبارزه با بزه کاری، حتی پاسخ‌های کیفری (ضمانت اجرای کیفری) و جبران خسارت از بزه‌دیدگان را پیشگیرانه محسوب می‌کند. در این تعریف در واقع فقط به نتیجه توجه می‌شود؛ یعنی هر روش، صرف‌نظر از محتوا، خواه کیفری، خواه غیر کیفری، که منجر به کاهش نرخ بزه کاری می‌شود. اما مراد از معنای مضیق، همان پیشگیری‌های معمول در جرم‌شناسی است که عمدتاً در دو گونه پیشگیری اجتماعی و وضعی - فنی مطالعه و به صورت موردی نسبت به یک جرم خاص و یا کلی، نسبت به بزه کاری به شکل ترکیبی اعمال می‌شود.^۳

امروزه جرم‌شناسی پیشگیرانه در چهارچوب مفهوم مضیق از پیشگیری قرار می‌گیرد و اقداماتی که در این تعریف مورد اشاره واقع می‌شود ناظر به قبل از ارتکاب جرم است یعنی مجازات، صدور حکم کیفری و اجرای مجازات از شمول مفهوم پیشگیری خارج می‌شود. در واقع جرم‌شناسی پیشگیری رهیافتی است در خصوص کاربرد داده‌های جرم‌شناسی به منظور اجتناب از بزه کاری خارج از روش‌های نظام عدالت کیفری. پروفیسور گاسن، جرم‌شناس معاصر فرانسوی، جرم‌شناسی پیشگیرانه را مجموعه‌ای از تدابیر سیاست جنایی، بدون مداخله نظام کیفری می‌داند، ایشان عقیده دارند که هدف اصلی این تدابیر محدود کردن امکان وقوع جرم از طریق غیرممکن کردن و دشوار کردن یا کاهش دادن ارتکاب آنهاست. موریس گسن، جرم‌شناس کانادایی نیز پیشگیری را تدابیر غیرقهرآمیز یا غیر سرکوبگری می‌داند که هدف آن مهار بزه کاری یا کاهش وقوع جرم است.^۴

بنابراین اصولاً پیشگیری در جرم‌شناسی شامل اقدام‌هایی است که جنبه کنشی دارند و با ماهیتی غیرقهرآمیز در مقام سالم‌سازی جامعه و برای رفع بحران‌های جرم‌زا و یا برهم زدن اوضاع و احوال ماقبل بزه کاری به کار گرفته می‌شوند.^۵ بر خلاف مفهوم پیشگیری در سیاست جنایی که هم از ابزارهای حقوق کیفری و هم از یافته‌های جرم‌شناسی برای پاسخ به پدیده بزه کارانه استفاده می‌کند.

^۱- معین، محمد، لغت‌نامه، ۱۳۷۱، ص ۹۳۳.

^۲- نجفی، ابرندآبادی، علی حسین، پیشگیری از بزه کاری و پلیس محلی، ۱۳۷۸، مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۲۵-۲۶، ص ۱۳۵.

^۳- ابراهیمی، شهرام، جرم‌شناسی پیشگیری، تابستان ۱۳۹۱، چاپ دوم، تهران، نشر میزان، ص ۳۹.

^۴- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، پیشگیری از جرم (مباحثی از علوم جنایی)، تهران، نیم سال ۸۲-۱۳۸۱، ص ۱۲۳۷.

^۵- نجفی، ابرندآبادی، علی حسین، پیشگیری عادلانه از جرم، مجموعه علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر آشوری)، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت، ص ۵۶۰.

۳- پیشگیری از جرایم اقتصادی

پس از ذکر مقدماتی در خصوص پیشگیری به بحث اصلی یعنی جرایم اقتصادی و راه های پیشگیری از آن اشاره خواهیم داشت. بحران ناکارآمدی و ناتوانی نظام عدالت کیفری برای مقابله با رشد فزاینده جرایم و انحرافات در جامعه اندیشمندان عرصه علوم جنایی را متقاعد ساخت که نظام ارعابی و سزادهنده عدالت کیفری که مبتنی بر روش های سرکوب گرانه است به تنهایی برای مبارزه با انواع بزه کاری و من جمله جرایم اقتصادی که از مهم ترین موانع توسعه در جوامع امروز یاست، کافی نیست و نیازمند اتخاذ یک سیاست جنایی معقول و منطقی با لحاظ روش های پیشگیری از جرم است.^۱ در خصوص جرایم اقتصادی، نتیجه مجرمانه یعنی اخلال در نظام اقتصادی کشور و انگیزه کسب منفعت در سطحی گسترده، دو شاخصی است که ضرورت پیشگیری این قبیل جرایم را بیشتر از سایر جرایم مطرح می کند. همچنین مجرمین اقتصادی دارای هوش سرشار و قدت مدیریت بالایی هستند و راهکار پیشگیری کیفری صرف برای آن ها کافی و مفید نیست. در واقع پی بردن به ضرورت پیشگیری به واسطه خطری است که جرم اقتصادی، جامعه را تهدید می کند و برای هر خطری بنا و روش عقلانی آن است که تدابیر عدم وقوع آن اندیشه شود.^۲ علاوه به این امروزه به دلیل بین المللی شدن اقتصاد و جهانی شدن آن در بستر شرکت های چند ملیتی و ظهور فضای مبادلات الکترونیکی، جرایم اقتصادی نیز جهانی شده و در سطح بین المللی هم نسبت به اینگونه جرایم احساس خطر شده و در اسناد بین المللی تدابیر پیشگیرانه به طو مستقیم به منظور جلوگیری از وقوع جرم اقتصادی اتخاذ شده است.

حال باتوجه به مطالب فوق، قبل از پرداختن به بررسی انواع پیشگیری در مورد جرم اقتصادی ذکر مطلب ذیل ضروری است. در ایران مفهوم و مصادیق جرایم اقتصادی همانطور که در مباحث قبل اشاره شد نامشخص و نامعلوم و بر پایه قانون معرفی نشده بودند. باتوجه به این مسئله تلاش برای اقدامات پیشگیرانه بی معنی خواهد بود، زیرا چیزی که ماهیت ویژگی های آن شناخته نشده باشد پیش بینی تدابیر پیشگیرانه، راهی برای خودکامگی و امنیتی ساختن بیشتر جامعه و راهی برای قربانی کردن حقوق و آزادی های فردی خواهد شد. ولی در هر حال ضعف وجود خلاء های قانونی موجبی برای عدم اتخاذ پیشگیرانه برای مقررات فعلی نخواهد بود، متعاقب آن علم جرم شناسی هم نتوانسته منتظر شفاف سازی عناوین جرم اقتصادی و قانونگذاری کیفری گردد و تلاش کرده تا به راهکارهای علمی پیشگیرانه ناظر به پیش از وقوع جرم دست یابد، چرا که جرم شناسی در اصل در پی بررسی علل وقوع جرم و نحوه شناسایی مجرمین و پیشگیری از جرایم است و چندان در پی شناسایی دقیق مفهوم مصداق جرایم اقتصادی و تفکیک صحیح آن از عناوین مشابه نیست، همانطور که بیشتر اقدامات بین المللی و نیز محتوای اسناد جهانی بر روی پیشگیری متمرکز است و این اقدامات و برنامه ها فارغ از این است که آیا جرایم اقتصادی چالش مفهومی دارد یا خیر؟ حال در یک نگاه کلی سیاست پیشگیرانه را می توان به کلان و خرد تقسیم کرد. سیاست پیشگیرانه کلان به تدابیری گفته می شود که در راستای سالم سازی اقتصاد ملی انجام می گیرد از این رو شاید بتوان این نوع پیشگیری را پیشگیری اجتماعی یا حتی پیشگیری دولتی نامید.^۳ هر نوع پیشگیری که در سطح ملی و جامعه اعمال گردد را باید کلان دانست و لو نسبت به یک جرم یا دسته ای از جرایم باشد و هر نوع پیشگیری که به طور خاص در مکانی خاص مانند مرزها یا فروشگاه ها یا مدارس و مانند آنها اعمال می گردد را نیز باید پیشگیری در سطح خرد نامید، مفهوم پیشگیری خرد با پیشگیری وضعی سازگار تر است.^۴ بنابراین در این مبحث باتوجه به اینکه جرایم اقتصادی امنیت ملی را تهدید می کند، تدابیر پیشگیرانه هم به تبع شاخص فوق باید گسترده و بر هم زننده

^۱- ۴۲. ولیدی، محمد صالح، حقوق کیفری اقتصادی، ۱۳۸۶، چاپ اول، تهران، نشر بنیاد حقوقی میزان، ص ۱۴۲

^۲- نوزاد، مجتبی، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، ص ۲۷۶.

^۳- نوزاد، مجتبی، منع پیشین، ص ۲۶۵.

^۴- همان منبع، ص ۲۷۶.

انگیزه‌ها باشد و آن را در سطح کلان بازگو می‌کنیم. البته در راستای پیشگیری از ارتکاب جرایم اقتصادی، حذف کامل رفتارهای مجرمانه غیرممکن است اما هدف مقبول در این راستا می‌تواند کاهش نرخ جرم باشد. در کل پیشگیری را از جهات مختلف و با توجه به ماهیت جرایم و خصوصیات مرتکب به دسته‌های مختلفی تقسیم بندی می‌کند که نسبت به جرایم اقتصادی، شاید تقسیم بندی به پیشگیری وضعی و اجتماعی منطبق تر و مناسب تر باشد.^۱

۴- مهم ترین راهکارهای پیشگیری

۴-۱- پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی

بزه کاری اقتصادی حاصل انگیزه ای است که از تعامل بین «تمایل فردی» و «وضعیت» منتج می‌شود بنابراین تدابیر پیشگیری از جرم که متوجه اثرگذاری به یکی از دو شق تمایل فردی به ارتکاب جرم و وضعیت های جرم زا است را در مورد این دسته جرایم نیز می‌توان اعمال کرد و چه بسا بر هم زدن تمایل فرد به ارتکاب جرم و به تبع آن وضعیت جرم که از آن به پیشگیری وضعی یاد می‌کنیم مهم ترین راهکار پیشگیری از جرایم اقتصادی می‌باشد.^۲ پیشگیری وضعی یا موقعیت مدار از جرایم اقتصادی با تأثیرگذاری بر وضعیت های جرم زا از طریق تدابیر مناسب، مجرمین بالقوه را متقاعد می‌کند که هزینه ارتکاب جرم بیش از حد توان آنها است. نظریه «فعالیت روزمره»^۳ بزه کاری را حاصل سه رویداد مرتبط به هم می‌داند که در یک زمان و در یک مکان اتفاق می‌افتد: بزه کار با انگیزه،^۴ سبیل مناسب،^۵ و فقدان نگهبان توانا.^۶ از این نقطه نظر، جرم تا حدودی از طریق کاهش مناسب بودن سبیل و افزایش نگهبانی و مراقب قابل پیشگیری است. به هر حال از نکته نظر علمی، نظریه پیشگیری وضعیتی از جرم اعلام می‌کند که هر نوع مداخله ای که بتواند مثلث جرم را مختلف کند، باعث کاهش وقوع جرم خواهد بود.^۷ مثلاً برای پیشگیری از اختلاس و دیگر انواع تقلب در شرکت‌ها و نیز کشف آن از حسابرسی‌های دقیق‌دوره ای استفاده کرد، یا در زمینه جرم قاچاق از گشت زنی مأموران ویژه در نقاطی که احتمال ورود و قاچاق کالا می‌رود، می‌توان استفاده کرد و کنترل مبادی ورودی و خروجی مرزهای کشور بیشتر شود (تقویت بنیه مرزبانی کشور)، ولی در این بخش با توجه به کلان بودن جرایم اقتصادی به ذکر راهکارهای کلان در سطح گسترده می‌پردازیم و به برجسته ترین و مهم ترین راهکارهای پیشگیری موقعیت محور از جرایم اقتصادی اشاره می‌شود.^۸

۴-۱-۱- برداشتن فساد ناشی از قانون

^۱ - مهدوی پور، اعظم، سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزه کاری اقتصادی، زمستان ۱۳۹۰، چاپ اول، نشر بنیاد حقوقی میزان، ص ۱۴۲
^۲ - شمس ناتری، محمد ابراهیم و توسلی زاده، توران، پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی، زمستان ۱۳۹۰، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۱، ص ۲۰۰.

^۳ Routine activity theory.

^۴ -Motivated offender.

^۵ -Suitable target.

^۶ -Capable guardian.

^۷ -بنسون، مایکل ال. سیمیسون، سالی اس، منبع پیشین، ص ۲۸۲.

^۸ -البته لازم به ذکر است که تعدادی از جرم شناسان موافق اثر گذاشتن بر عوامل خرد می‌باشند و معتقدند که به کارگیری شیوه های وضعی برخاسته از تبیین های خرد آسان تر و موثرتر می‌باشد و در واقع اگر تغییر نوع نظام سر مایه داری یا کاهش میزان بی کاری دشوار است در عوض تأثیر گذاشتن به اوضاع و احوال مادی تشکیل دهنده فست های مجرمانه امکان پذیر است. برای اطلاعات بیشتر ر.ک. ژان لوک بچر و نیکلا کلوز، جرم اقتصادی و کنترل آن، ترجمه شهرام ابراهیمی، زمستان ۱۳۸۶، مجله حقوق دادگستری، دوره جدید، شماره ۶۱ ص ۱۴۱-۱۴۰.

فساد ناشی از قانون یا عملکرد قانونگذار هیچگاه به صراحت جرم دانسته نشده ولی مفسده آور است حتی سبب گسترش جرایم اقتصادی می گردد، لذا نخستین راهکار وضعی از میان برداشتن فساد ناشی از قانون است که یکی از این راهکارها زدودن مقررات دست و پاگیر و مفسده آور و پدیدآوردن مقررات مناسب است. فساد ناشی از قانون به معنای توجیه کردن رفتارها یا برنامه هایی است که سبب جرم اقتصادی را به واقع تسهیل می کند، هر چند از دید قانونی دید جرم نباشد. مثلاً مستثنی کردن برخی اشخاص از قوانین، تأیید انحصارطلبی، کنارآمدن با رانت، عدم بودجه ریزی مناسب، پرداخت های نقدی و غیرنقدی مساعدتی و صدقه ای، آسیب های به مراتب بیشتر از جرایم اقتصادی به اقتصاد وارد می سازد، می باید تغییر و اصلاح گردند.^۱

۴-۱-۲- رفع تعارض منافع شخصی با منافع شغلی

هنگامی که منافع شخصی فرد در تعارض با منافع شغلی و اداری قرار گیرد وی (مأمور دولت) ممکن است به حفظ منافع شخصی و ترویج آن بر منافع دولت، متمایل شود. بدون تردید این روند یعنی ارتکاب فساد مستقیماً ثبات جامعه را متزلزل کرده و موجب بی ثباتی اجتماعی و سیاسی دولت می شود.^۲ لذا رفع این تعارض ضروری می باشد و اقدامات پیشگیرانه می تواند در این زمینه موثر واقع شود. در حقوق داخلی یکی از قوانینی که در راستای جلوگیری از تضاد منافع موثر است، لایحه قانونی راجع به منع مداخله وزراء و نمایندگان مجلس و کارمندان دولتی کشور مصوب ۱۳۳۷/۱۰/۲۲ است.^۳ طبق ماده ۳ قانون مذکور، برخی مقامات کشوری و لشکری و کلیه کارمندان وابسته به دولت و همه اشخاصی که از خزانه دولت مستمری دریافت می کنند (حتی پدر و مادر، برادر، خواهر، اولاد، عروس و داماد) حق شرکت در معاملات یا داوری یا وکالت در دعاوی با دولت یا مجلس و کلیه دستگاه های وابسته به موسسات مقرر در قانون را ندارند. مدیریت کنشی فوق در جلوگیری از بزه کاری اقتصادی سهم بسزایی دارد زیرا افراد دارای اقتدار سیاسی ممکن است از این جایگاه بهره برداری خصوصی کرده و منافع فردی را بر منافع جمعی ترجیح دهند و در نهایت منتج به فساد اقتصادی در جامعه شود.^۴

۴-۱-۳- ایجاد سیستم جامع نظارتی و کنترل

نظر به اینکه حجم قابل توجهی از عواید حاصله جرایم اقتصادی به ویژه فساد و پولشویی از طریق سیستم های پولی و بانکی به جریان افتاده و وارد ساختار اقتصادی کشور می شود، لذا توجه به عملکرد اینگونه موسسات با ایجاد سیستم جامع نظارتی و کنترل برای آنها و اجرای دقیق این سیستم می تواند عامل پیشگیرانه مهمی محسوب شود. با نظارت همواره خطر بر ملا شدن تخلف وجود دارد. به طور کلی ممکن است این نتیجه بدست آید که بین اثرات پیشگیرانه و خطر کشف هم بستگی وجود دارد.^۵ این نظارت و کنترل از دو طریق ممکن است:

۱- شناسایی مشتری: جلوگیری از افتتاح حساب با نام های غیرواقعی، اخذ اوراق شناسایی کامل و گزارش کردن مواد مشکوک به مقامات دولتی و جلوگیری از انتشار اوراق قرضه بی نام که جذابیت فراوانی برای پولشویان دارد، از جمله اقدامات ضروری است که بانک ها و موسسات مالی لازم است رعایت کنند. اما به نظر می رسد که صرف اخذ اصلاحات راجع به موارد مذکور کافی نبوده و

^۱- نوزاد، مجتبی، منبع پیشین، ص ۲۸۲.

^۲- شمس نازی، محمدابراهیم، پیشگیری وضعی از جرائم اقتصادی، منبع پیشین، ص ۲۰۱.

^۳- همان منبع، ص ۲۰۱.

^۴- حسینی، سید حسین، درآمدی بر مدیریت پیشگیری از جرائم اقتصادی، مجموعه مقالات (همایش ملی علمی- کاربرد پیشگیری از وقوع جرم) فقه قضاییه، جلد دوم، چاپ دوم، خرداد ۱۳۹۰

مشهد، نشر دادگستری کل استان خراسان رضوی با همکاری بنیاد حقوقی میزان، ص ۱۷۳.

^۵- شمس نازی، محمدابراهیم، پیشگیری وضعی از جرائم اقتصادی، منبع پیشین، ص ۲۰۲.

می بایست اقدامات موثر و مناسبی از سوی بانک ها و موسسات مالی به منظور شناسایی عملی و دقیق مشتریان انجام شود؛ از جمله این اقدامات می توان به حصول اطمینان از فعالیت شرکت و عدم اکتفاء به صرف اساسنامه و صورت های مالی و نشانی اشخاصی با اخذ مدارک معتبر و کافی، در این زمینه اشاره کرد.^۱ ماده ۷ قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶، تأکید بر لزوم احراز هویت مشتریان را مدنظر قرار داده است.

۲- حفظ نگهداری سوابق: این موثر نیز مربوط به افتتاح حساب می باشد و مثل احراز هویت می باشد، البته ذکر این نکته ضروری است که سوابق خصوصی محرمانه است و نباید فاش شود. به جز اینکه قانون، معاملات یا موارد خاصی را مشمول گزارش دهی دانسته باشد و از سوی مراجع ذی صلاح مجاز اعلام شده باشد. در این زمینه ماده ۸ مبارزه با پولشویی هم چنین ماده ۱۴ مصوبه شورای پول و اعتبار به این مورد اشاره دارد. لازم به ذکر است که بانک مرکزی به عنوان یک نهاد عالی مالی و بانکی در نظارت بر اعمال فوق نقش بسزایی دارد.

۴-۱-۴- اعلام دارایی

هر یک از کار گزاران دولتی مکلف هستند صورت دارایی و درآمد خود، همسر و فرزندان را که قانوناً تحت ولایت آنها هستند به مراحل مربوطه تسلیم کنند. به طور کلی ال زام کارگزاران به اعلام کامل دارایی خود و دارایی خاص در مراحل مختلف کارشان مبنا و ابزاری را برای مقایسه و شناسایی دارایی ها فراهم می کند که از طریق فساد تحصیل شده اند.^۲ طبق ماده ۱ قانون رسیدگی به دارایی های وزراء و کارمندان دولت اعم از کشوری و لشکری و شهرداری ها و موسسات وابسته به آنها مصوب سال ۱۳۳۷، اشخاص فوق الذکر موظفند صورت دارایی خود را به مراجعی که طبق تصویب نامه هیئت زیران تعیین خواهد شد، تسلیم و رسید دریافت کنند، البته این قانون عمده در زمره قوانین متروک است به همین دلیل اقداماتی در زمینه صورت گرفته از جمله: طرح رسیدگی به دارایی مقامات و مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران که در مورخ ۱۳۸۶/۴/۵ به تصویب رسیده است. علاوه بر این موارد مطابق اصل ۱۴۲ قانون اساسی دارایی رهبر، رئیس جمهور، وزیران و همسر و فرزندان آنان قبل و بعد از خدمت توسط رئیس قوه قضائیه رسیدگی می شود که برخلاف حق افزایش نیافته باشد. نکته ضروری اینکه نظر به حساسیت بیش از پیش مهار بزه کاری اقتصادی، مدیریت تقنینی باید قلمرو اعلام دارایی را به دیگر مقامات در حوزه های دارای خطر فساد اقتصادی نیز تسری دهد.^۳

۴-۱-۵- کاهش بخش دولتی و اقدامات تصدی گرایانه در عرصه اقتصاد

توسعه بخش دولتی و اقدامات تصدی گرایانه دولت از یک سو موجب فشار هزینه ها بر ارکان مختلف اقتصاد ملی و تحمیل انواع بارهای مالی و مدیریتی بر دولت و از سوی دیگر عدم تمرکز کافی نظام اجرایی کشور بر شئون حاکمیت دولت شده است، ضمن آنکه بخش های اقتصادی فعال دیگر هم چون بخش خصوصی و تعاونی را هم در حالت انفعال و عدم رشد کافی قرار داده است. مداخله بیش از حد دولت در عرصه اقتصاد موجب بروز پدیده هایی مانند رشوه و رانت جویی می شود و ایجاد فضای رقابتی در اقتصاد یکی از روش های موثر پیشگیری از جرایم اقتصادی می باشد. حال ایجاد فضای رقابتی و کاهش نقش دولت در امور اقتصادی منوط به راهکارهای خصوصی سازی و آزادسازی و کاهش انحصار دولتی است؛

^۱- همان منبع، ص ۲۰۴.

^۲- همان منبع، ص ۲۰۹.

^۳- حسینی، سید حسین، ص ۱۷۳.

۵- خصوصی سازی

خصوصی سازی به معنای مشارکت نهادهای غیردولتی به جای دولت و انجام فعالیتهای اقتصادی توسط بخش خصوصی و کنترل و نظارت آن توسط بخش دولتی است که این اصلاحات در اقتصاد یا نظام اقتصادی توسط دولت ها انجام می گیرد. خصوصی سازی راهی پیشگیرانه جهت جلوگیری از به وجود آمدن جرایم اقتصادی است چرا که در سطح جامعه موجب به وجود آمدن رقابت شکوفایی نظام اقتصادی، انحصار شکنی و رانت گریزی می گردد، در حالی که دولتی بودن نظام اقتصادی عملاً ناظری بر کردار اقتصادی دولت وجود ندارد و دولت نیز به دلیل بی رقیب بودن و انحصار طلبی نخواهد توانست از دام جرایم اقتصادی فرار کند چه بسا بخش هایی از دولت خود به جرم اقتصادی (به لحاظ مفهوم واقعی و نه اعتباری و قانونی) تبدیل می گردد.^۱ بنابراین فرایند خصوصی سازی عامل بسیار مهمی در کاهش فساد و جرایم اقتصادی در جامعه است.

در ایران هم اقداماتی در جهت خصوصی سازی انجام گرفته و برخی به صورت قانون درآمده است، از جمله قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۸۷/۳/۲۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام. این قانون از جمله با هدف واگذاری فعالیت های اقتصادی دولتی به بخش های غیردولتی تدوین شده است.^۲ یا ماده ۱۵ قانونی مدیریت خدمات کشوری که به اجرای سیاست های اصل ۴۴ قانون اساسی و خصوصی سازی و راهکارهای آن در رعایت برنامه هایی جهت جلوگیری از انحصار و سوء استفاده های مالی پرداخته است.

۵-۱- آزادسازی و کاهش انحصار دولتی

آزادسازی شامل اقداماتی به منظور برداشتن کنترل دولتی از بازارهای مالی، کالا و خدمات، کار و بخش های خارجی و واگذاری آن به مکانیسم بازار می باشد.^۳ بنابراین با آزادسازی در کاهش انحصار دولتی، که انحصار اقتصاد را دست گرفته اند می توان زمینه هایی بر ضد مفاسد اقتصادی و کاهش وقوع برخی از جرایم اقتصادی نظیر جرایم گمرکی را گرفت. فصل نهم قانون سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی به قانون رقابت یا قانون ضد انحصار اختصاص یافته است.

۵-۲- ایجاد واحدهای اطلاعات مالی

به منظور سهولت بررسی معاملات و عملیات مشکوک ایجاد واحدهای اطلاعاتی ضروری است. مجرمین بالقوه با اطلاع از وجود چنین واحدی که وظیفه جمع آوری، انتشار اطلاعات و اعلام آن اطلاعات به مراجع قضایی یا اجرایی را به منظور تعقیب دارد، کشف سهل و سریع جرم ارتكابی فرضی خود را پیش بینی نکرده، هزینه ارتكاب آن را بیش از منافع آن دانسته و از ارتكاب چنین جرایمی اجتناب خواهد کرد.^۴ در رابطه با این موضوع، ماده ۴ قانون مبارزه با پولشویی به بیان این مطلب پرداخته است. علاوه بر این کارمندان متصدیان این موسسات و بانک ها مکلف به گزارش دهی موارد مشکوک و اعلام اسرار بانکی مشتریان در مواقع لازم و ضروری می باشد و در موارد مشخصی آنها را به نقض قواعد حفظ اسرار بانکی و تعدیل آن به منظور پیشگیری از جرایم اقتصادی ملزوم کرده اند. این کار باعث می شود که مجرمین بالقوه کشف جرم مذکور را آسان تلقی نکرده باز هزینه ارتكاب آن را بیش از منافع آن دانسته و از ارتكاب آن جرم منصرف گردند.

^۱- نورزاد، مجتبی، ص ۳۰۱.

^۲- حسینی، سید حسین، منبع پیشین، ص ۱۷۵.

^۳- شمس ناتری، محمدابراهیم، منبع پیشین، ص ۲۰۸.

^۴- همان منبع؛ ص ۲۱۴.

۵-۳- نظارت بر عملکرد نهادهای دولتی

نظارت بر عملکردهای دولتی و آزادی دسترسی مردم به اطلاعات در نزد دولت یکی از مهم ترین راهکارهای پیشگیری از جرایم اقتصادی است. البته ذکر این نکته ضروری است که نظارت باید نسبت به خاستگاه های فساد و از جمله خود دولت اعمال شود و گرنه اگر به جای بخش دلتی بر مردم یا شهروندان صورت گیرد نتیجه ای جز نقض حقوق افراد و گریز از مسئولیت از جانب دولت در مبارزه با فساد نخواهد داشت.^۱ یکی از مهم ترین راهکارهای اعمال نظارت بهره گیری از نهادهای مستقل و قدرتمند است که در نظام حقوقی ایران می توان به دیوان محاسبات کشور اشاره کرد. وجود چنین نهادی سبب حساب کشی و حساب رسی و در نتیجه پیشگیری وضعی از جرایم و سوءاستفاده های مالی دولت می گردد. آنچه که نظارت دیوان محاسبات را پررنگ و پیشگیری وضعی را تقویت می کند ارایه گزارش دیوان به مردم است که همین اطلاع رسانی از وضعیت مالی دولت سبب بیم و هراس تدریجی و دائمی دستگاه های اجرایی می گردد.^۲

ماده ۶ قانون مبارزه با پولشویی گویای این مطلب است، ارایه اطلاعات را حتی به کسانی که قانوناً مجاز به افشای سر نیستند، مانند وکلا، کارشناسان رسمی دادگستری، بازرسان قانونی و ... تکلیف کرده، آنها مکلفند اطلاعات مورد نیاز در اجراء این قانون را که هیأت وزیران مصوب می کند، حسب درخواست شورای عالی مبارزه با پولشویی، ارایه نمایند.

۵-۴- کارکرد قوه قضاییه

بند پنجم اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین» را به طور مطلق در راستای وظایف قوه قضاییه بیان داشته و تصریح نموده است، در خصوص پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی توسط قوه قضاییه می توان گفت که قوه قضاییه هم عامل پیشگیری است و هم موضوع آن. عامل پیشگیری وضعی از این حیث که با اتخاذ تدابیر پیشگیرانه مانند تشکیل مجتمع قضایی خاص، معرفی مجرمان اقتصادی پس از محکومیت، علنی کردن دادگاه ها، در پی ممانعت از تحقق جرایم اقتصادی است. موضوع پیشگیری وضعی از این جهت که تدابیر پیشگیرانه از وقوع جرم باید نسبت به عملکرد قضات و کارمندان این قوه در راستای پیشگیری از وقوع جرایم اقتصادی از جمله ارتشاء اعمال گردد. نمونه این راهکارها افزایش حقوق قضات و کارمندان دادگستری، پیاده کردن واقعی اصل علنی کردن دادرسی، پیش بینی قابلیت تجدیدنظرخواهی همه آرای صادر شده، رعایت استقلال قضات و ایجاد مصونیت در برابر جرایم قدرتمندان است.^۳

۶- پیشگیری اجتماعی از جرایم اقتصادی

باتوجه به تعریفی که از این نوع پیشگیری در مباحث قبلی داشتیم، پیشگیری اجتماعی از طریق روش های آموزشی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی در پی سالم سازی محیط اجتماعی و محیط فیزیکی برای حذف یا کاهش عوامل اجتماعی وقوع جرم است. بنابراین آموزش و اطلاع رسانی دو راهکار عمده پیشگیری هستند که عموماً از سوی نهاد دولتی بر جامعه اعمال می گردند و بار اصلی پیشگیری اجتماعی بر دوش دولت است، لذا دولت ها باید در راستای اصلاح ساختار خویش و هم آگاهی دادن بر کارمندان و

^۱-نورزاد، مجتبی، منبع پیشین، ص ۲۸۲.

^۲-همان منبع، ص ۲۸۳.

^۳-نورزاد، مجتبی، منبع پیشین، ص ۲۸۴.

شهروندان از جرایم اقتصادی و عواقب آن دست به ارایه برنامه ها و پیشنهاد بزنند، چرا که بخش عمده فساد ناظر به عملکرد خوددولت و نهادهای حاکمیتی می باشد.

لازم به توضیح است که اتخاذ تدابیر پیشگیرانه در یک جامعه ابتدا نیاز به بستری مناسب و توسعه یافته و وضعیت اقتصادی مناسبی دارد به عبارت دیگر وضعیت بد اقتصادی با وضعیت نامناسب اقتصادی تأثیر به سزایی در اتخاذ تدابیر پیشگیرانه و عملی شدن آنها دارد. وضعیت بد اقتصادی هم جنبه فردی داشته و هم جنبه عمومی دارد. در جنبه فردی، نداری و فقر عوامل خنثی سازی تدابیر پیشگیرانه اند و تا زمانی که وضعیت اقتصادی و دخل و خرج افراد به حد معقول نرسد نمی توان تدابیر پیشگیرانه نیز پیشنهاد داد. برای مثال در ایالت متحده در سال ۹۴ حقوق یک افسر نظامی ۲۴۰۰ دلار بود در حالی که در یک شب به اندازه حقوق شش سال به وی پیشنهاد می گردید. حال این افسر به چه اندازه می تواند در برابر رشوه پیشنهادی مقاومت کند. وضعیت بد اقتصادی در سطح عمومی نیز سبب فاصله طبقاتی و هرج و مرج اقتصادی می گردد که هم فقرا و هم ثروتمندان در اندیشه جرم می افتند، ولی از نوع مختلف. از این رو سنگ بنای پیشگیری اجتماعی و نیز وضعی باید وجود حد متوسطی از شرایط مناسب اقتصادی است.^۱ حال باتوجه به ذکر مطالب فوق به برخی از برجسته ترین شیوه های پیشگیری اجتماعی اشاره می گردد.

۱-۶- مسئولیت پذیری و عدم تحمل فساد

باتوجه به راهکارهایی که در مورد پیشگیری وضعی ذکر گردید می توان گفت که این راهکارها از توجه به بزه کاران با انگیزه و تأثیر آموزش پذیری از محیط هایی مانند خانواده و مدرسه در تبیین زشتی و درستی رفتارها، غفلت کرده اند. هر فرد قبل از ورود به عرصه کسب و کار در ارتباط با محیط های کوچک ترین مانند خانواده، همسایه و مدرسه قرار دارد، لذا آموزش معیارهای درست و موازین اخلاقی مانند درستکاری، امانت داری، وجدان کاری، مسئولیت پذیری، انضباط اجتماعی و رعایت حقوق هم نوعان، مسائلی است که ابتدا توسط والدین القا می شود و آن ها هستند که بر هنجارها و ارزش ها درست و نادرست تأکید می کنند و همین معیارها و موازین اخلاقی مبانی نظام کنترل اجتماعی را که رفتار موازین با هنجارهای اجتماعی را در اطفال و بزرگسالان تقویت می کند، تشکیل می دهند.^۲ بنابراین افرادی که در خانواده های پاک و درست کار رشد نموده اند به مراتب کمتر درگیر فساد و ارتکاب جرایم اقتصادی خواهند شد.

یکی از مهم ترین مولفه های رفتاری در فرد مسئولیت پذیری می باشد و به عنوان یکی از اصول مهم رفتاری شناخته شده است. حتی در آموزش های دینی نیز توصیه به امانت داری و مسئولیت شناسی شده و به عنوان یکی از شیوه های پیشگیری از جرایم اقتصادی به آن توجه شده است، به این صورت که هر یک از افراد جامعه باید نسبت به انواع انحرافات از جمله فساد اقتصادی و اداری احساس مسئولیت جمعی داشته باشند و این حس در درون افراد نهادینه شود تا در مقابل وسوسه های جرایم اقتصادی مقاومت نشان دهند به نوعی (خود کنترلی) داشته باشند. بنابراین آموزش هنجارها از طرف خانواده ها و پرورش انسان های امین و درستکار و ضد فساد و تأثیرپذیر از موازین و آموزه های دینی، اعتقادی و مذهبی، امری ضروری به نظر می رسد. علاوه بر این می توان به نقش منشورهای رفتاری ارایه شده از طرف دولت ها برای افراد یا کارکنان و مسئولان سازمان ها و نهادها اشاره کرد.

^۱ -نورزاد، مجتبی، منبع پیشین، ص ۲۹۰.

^۲ -بنسون، مایکل و سمیون، سالی اس، منبع پیشین، ص ۲۸۵.

مقصود از منشور رفتاری، مجموعه مقررات رفتاری توصیف کننده موازین رفتار مطلوب است که در ارتباط با گروه هایی از افراد، سازمان ها و نهادهای حرفه ای مقرر می شود.^۱

جرم شناسان همواره به این معتقدند که بیشترین خطر جرم در جرایمی نهفته است که پیرامون آنها توافق اخلاقی ضعیفی وجود دارد و توسط افراد با اعتبار و موقعیت اجتماعی بالا ارتکاب می یابد، بنابراین طرح های آموزشی قابل توجه و موثر و آموزش مدل‌های نظام اخلاقی را در میان گروه های سنتی و مرسوم و گروه های خاص مربوط به اخلاق تجاری به عنوان یک راهکاری اتخاذ کرده اند تا مدیران آینده را با انواعی از مسائل اخلاقی و قانونی در محیط کاری آشنا نمایند. همچنانکه شرکت های زیادی قوانین اخلاقی و آموزش اخلاقیات را به عنوان بخش های لاینفک از برنامه های اجرایی داخلی خود پذیرفته اند.^۲ در این زمینه ماده ۳۳ کنوانسیون ملل متحد، دولت های عضو را مکلف می کند تا با توجه به اصول حقوقی خود، به برقراری اقدامات و نظام هایی جهت تسهیل گزارش دهی فساد به مراجع صالح توسط مقامات دولتی در موقعی که به مفسد برخورد می کنند، توجه داشته باشند. چنین اقداماتی باعث بهبود میزان کشف، ارتقای مسئولیت پذیری و پشتیبانی از اعتماد اجتماعی به اجرای کارآمد اصول کلی مبارزه با فساد می شود. در نهایت اثر بالقوه بازدارندگی اخلاق را در بزه کاران اقتصادی را نباید فراموش کرد، زیرا مجرمانی که از سرمایه اخلاقی بی بهره نیستند، در صورت ارتکاب جرم، خود را از رهگذر سرزنش و پشیمانی مجازات می کنند. بنابراین تقویت اعتقادات، مانع از گذر اندیشه به فعل، نزد مجرمان بالقوه می تواند باشد.^۳

۶-۲- ارتقاء شفافیت و آزادی اطلاعات

شفافیت ابزار مهم شناسایی و پیشگیری از ارتکاب رفتارهای مجرمانه در قلمرو فعالیت های اقتصادی و محدود کردن آثار مخرب این گونه جرایم است. ارتقاء شفافیت در فعالیت های اقتصادی به ویژه در معاملات دولتی در پیشگیری از وقوع جرایم نقش بسزایی دارد. به عبارت دیگر شرایط لازم برای سالم بودن در یک نظام اقتصادی وجود شفافیت مالی در ابعاد مختلف به ویژه شفافیت در عملیات دولتی است چرا که این جرایم در مقایسه با جرایم عادی، در محیط هایی که ابهام و عدم شفافیت حاکم است ارتکاب می یابد.^۴ شفافیت اقتصادی از طرق مختلفی انجام می گیرد که در ذیل به برجسته ترین آنها اشاره میشود.

۶-۲-۱- رسانه های مستقل

مطبوعات مستقل از دولت و حزب حاکم می توانند در مبارزه علیه فساد و جرایم اقتصادی عملیات غیرقانونی حتی اگر بالاترین مقامات سیاسی مملکت مربوط باشند نقش مهمی بازی کنند. نقش رسانه ها تنها مربوط به کشف جرم اقتصادی نیست، بلکه صرف این حق و فعالیت رسانه سبب می گردد تا مقام ها و نهادها همواره احساس کنند که افرادی با چراغ رسانه بر عمل آن ها نور می افکنند و همین سبب پیشگیری عمومی از جرایم اقتصادی می گردد.^۵ رسانه های جمعی با توجه به گسترش فوق العاده

^۱ - آقازاده، علیرضا، سیاست جنایی تقنینی ایران در قلمرو جرایم گمرکی، ۱۳۸۱، چاپ اول، نشر پیک سبحان، ص ۱۷.

^۲ - دادخدایی، لیلا، مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن، شهریور ۱۳۸۹، مجله تعالی حقوق، سال دوم، شماره ۶، ص ۱۹.

^۳ - ژان لوک بچر و نیکلا کلوز، منبع پیشین، ص ۱۴۶.

^۴ - سلیمی، صادق، مجرمین یقه سفید و سیاست کیفری ایران، زمستان ۱۳۸۷، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۴، دوره سی و هشتم، ص ۸۹.

^۵ - نورزاد، مجتبی، منبع پیشین، ص ۲۹۲.

ابزارهای اطلاع رسانی به ویژه رسانه های مجازی و سایت ها، نفوذ گسترده‌ای در افکار عمومی یافته اند که در صورت تضمین آزادی های قانونی و امنیت شغلی، می توانند نقش مهمی در افشای اعمال اداری و اجرایی ناصواب و فساد مالی و اداری ایفا کنند.^۱ به دلیل تلاش رسانه ها در جمع آوری اطلاعات، دولت ها در قبال مردم خود پاسخگوتر شده و متقاعد خواهند شد که حداقلی از شفافیت در عملکرد خود مورد توجه قرار دهند. بدین ترتیب می توان گفت رسانه ها نقش غیرقابل انکاری در توانمندسازی عمومی و ایفای نقش افشاگر اعمال متصدیان حوزه عمومی از جمله فساد دارای اقتصادی ایفاء می کنند.^۲ ایفای این نقش، مستلزم حمایت های تضمین شده و قانونی از مطبوعات و رسانه ها است.

۶-۲-۲- فناوری اطلاعات

استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات مانند شبکه های اینترنت یا اینترنت نشانه دولت متجدد و پیشرفته است. این روش یکی از جدیدترین شیوه هایی است که این امکان را به وجود می آورد تا از طریق شفافیت فرآیندها و تصمیم گیری ها، شیوه و محتوای کارهای صورت گرفته توسط شاغلان بخش عمومی و خصوصی توسط مدیران بالادستی و یا سیستم های نظارتی کنترل و ارزیابی شود.

بنابراین استفاده از این فناوری گامی مهم در پیشگیری از جرایم اقتصادی برداشته است. البته به این نکته نیز باید توجه کرد، همانطور که در مباحث قبلی به آن اشاره شد استفاده از فناوری اطلاعات و جهانی شدن خود یکی از علل وقوع جرایم اقتصادی به سبک جدید می باشد و راهی برای گذشتن از نوع جرایم سنتی و رسیدن به نوع جدید جرایم اقتصادی است، مانند پولشویی الکترونیکی. بنابراین از یک سو فناوری و جهانی شدن هم می تواند علت و ابزار ارتکاب جرایم باشد، از سوی دیگر برای پیشگیری و کنترل جرایم اقتصادی می توان از آن استفاده کرد، مثلاً استفاده از ابزار فناوری نیاز به حضور مستقیم در مکان مربوطه را کم رنگ تر کرده و در نهایت می تون از وقوع ارتکاب جرم ارتشاء جلوگیری کرد، یا از فناوری اطلاعات می توان برای ردیابی اطلاعات اقتصادی به منظور کشف هر نوع فعالیت غیرمعمول استفاده کرد. برای مثال کمیسیون بورس سهام به طور مرتب خرید و فروش سهام را ردیابی می کند و به دنبال کشف الگوهای غیرقانونی است که ممکن است بیانگر نوعی معامله مبتنی بر اطلاع نهانی سهام یا اشکال دیگر تقلب در سهام باشد.^۳

بنابراین آزادی بیان و یا آزادی اطلاع رسانی نقش بسیار مهم و اساسی در پیشگیری از جرایم اقتصادی دارد به نحوی که بخش عمده ای از سوءاستفاده های مالی و نیز ناهنجاری های اقتصادی دولت می تواند از طریق رسانه ها اعم از مطبوعات و اینترنت ردیابی کرد. پرتوافکنی رسانه ها سبب دیدن بسیاری از واقعیات پشت پرده می گردد و هم نقش آنها را در ایجاد حساسیت عمومی به مشکلات و پیامدهای ناشی از جرایم اقتصادی و اطلاع رسانی در زمینه جرایم اقتصادی احتمالی، در میان صاحب منصبان و شاغلان بخش عمومی و کارگزاران، انکارناشدنی و ضروری است.

۶-۲-۳- آزادی دسترسی به اطلاعات عمومی

علاوه بر آزادی بیان و آزادی اطلاع رسانی، آزادی دسترسی به اطلاعات عمومی نقش برجسته ای در پیشگیری اجتماعی از جرایم اقتصادی دارد. به عبارت دیگر دولت ها یا موسسات عمومی مکلفند اطلاعات و اسنادی که متضمن حق و تکلف برای مردم است

^۱- آقابابی، حسین، منبع پیشین، ص ۲۴.

^۲- همان منبع.

^۳- بنسون، مایکل و سیمپون، سالی اس، منبع پیشین، ص ۲۸۴.

را در اختیار شهروندان قرار دهند و آن را انتشار دهند، این کار سبب شفاف سازی و علنی کردن تصمیمات، قراردادهای و معاملات (علی‌الخصوص در حوزه فعالیت های اقتصادی) می گردد. به اعتقاد برخی از صاحب نظران آزادی اطلاعات کلیدی ترین روش برای جلوگیری از فساد و حمایت از تمامیت حکومت است.^۱

۷- شایسته سالاری و استخدام صحیح

جذب نیرو، گزینش، استخدام افراد برای پست های مختلف دولتی یا غیردولتی باید بر پایه شایستگی و لیاقت و تخصص آنها باشد نه بر اساس تفاوت های قومی، بانندی و سیاسی، در این صورت افراد جامعه نسبت به آن دولت و نظام اعتماد کرده و فرصت وقوع جرایم و فسادهای اقتصادی و سیاسی برای متصدیان و مدیران گروه های غالب کاهش یافته. بر اساس تجربیات برخی از کشورها از جمله مالزی و تایلند که شرایط مناسبی از جهت مبارزه با فساد دارند جذب نیرو و ارتقای شغلی براساس شایستگی، با کنترل فساد و کارآمدی دولت رابطه مستقیم دارد و بر مبنای همین تجربه میتوان گفت هرکجا ترجیحات سیاسی و بانندی و... مبنای تعیین مدیریت ها و مسئولیت های حرفه ای و تخصصی باشد، کارآمدی سیستم و دولت با مشکل مواجه خواهد شد.^۲ لذا در این رابطه باید اقداماتی از سوی مراجع ذی صلاح انجام گیرد، به عنوان نمونه اگر قرار است پیشگیری از جرم در ابتدای استخدام نیروهای جدید در شرکت انجام شود، کارفرمایان باید پیشینه و شرح حال درخواست کنندگان و کاستی های آنها به دقت بررسی کنند و از آنان بخواهند که فرم های استخدام را تکمیل و به همراه چند توصیه نامه تحویل دهند، یا باید در گماردن افراد در پست های حساس، حساسیت به خرج داده و خلاصه ای پیشینه محل زندگی آنان را مطالبه کنند و از پیشینه شغل و فعالیت های موقتی شان اطلاعات لازم را به دست آورند. در نهایت برای پرهیز از به کارگیری نیروهای نامطلوب می توان از درخواست کنندگان آزمون های روان سنجی گرفت، البته این روش هنوز در مرحله و فرایند گرفتن تأیید قرار دارد.^۳ بنابراین اخذ سوابق کیفی، اجتماعی و خانوادگی از اهمیت بسزایی برخوردار است زیرا افرادی که در خانواده های پاک و درستکار رشد نموده اند به مراتب کمتر درگیر فساد خواهند شد. همچنین با تحقیق از محل زندگی و حرفه پیشین شخص و نحوه عملکرد و رفتار وی، انضباط کاری و ... می توان به نتایج مثبتی دست یافت.

به طور عام اگر برای استخدام و خدمت به مردم افراد شایسته سالار مدنظر باشد همه افراد و مراجعه کنندگان متقاضی خدمات به این نتیجه مطلوب خواهند رسید که بدون توسل به راه های غیرقانونی و فسادآمیز (از جمله پرداخت رشوه) می توانند خدمت مورد نیاز خود را دریافت کنند، در عوض انتخاب سیاسی و حزبی مدیران تخصصی و ایجاد خلوت و بهشت رانت خواری برای کسانی که از نظر سیاسی یک گروه یا طبقه را حمایت می کنند، زمینه شفاف سازی و کشف و گزارش فساد را از بین می برد و این نتیجه گریز ناپذیر کارآمدی دولت را اگرچه علاقمند به مبارزه با فساد باشد یا شعار آن را دهد، به چالش می کشد.^۴

^۱- نورزاد، مجتبی، منبع پیشین، ص ۲۹۲.

^۲- آقابابی، حسین، منبع پیشین، ص ۲۱.

^۳- ژان لوک پیر و نیکلا کلوز، منبع پیشین، ص ۱۴۱.

^۴- آقابابی، حسین، منبع پیشین، ص ۲۱.

۸- تغییر نگرش دولت و شهروندان

نگرش مبتنی بر احترام و اعتماد میان دولت و شهروندان از جمله راه های پیشگیری از جرایم اقتصادی است، زیرا تا زمانی که دولت به اتباع خود اعتماد نداشته باشد یا اینکه شهروندان نخواهند که به مقررات مالی و اقتصادی تن در دهند، زمینه ارتکاب جرایم اقتصادی و فساد از سوی هر دو فراهم می گردد.^۱

از بین رفتن این اعتماد از طرف مردم نسبت به دولت دلایل متعددی می تواند داشته باشد از جمله ناتوانی دولت در عملکرد به وعده ها، وضعیت بد اقتصاد و نظام اقتصادی، برآورده نکردن انتظارات و توقعات مشروع مردم، در این شرایط شهروندان بدون توجه به قوانین و دستورات در حوزه فعالیت های اقتصادی در پی کسب منافع و سود خود هستند و دولت ها نیز بدون مدنظر قرار دادن نیاز و مصلحت شهروندان به فعالیت های و معاملات اقتصادی خود ادامه می دهند، نتیجه این وضعیت به گمان بعضی این است که دولت از مردم می دزدند، خلاف آن هم صدق می کند، یعنی مردم هم از اموال دولتی می دزدند و بر خلاف شرکتهای خصوصی، برخی از ادارت دولتی در تشخیص و مجازات سارقان خوب عمل نمی کنند.^۲

در مقابل وجود نگرش مثبت میان شهروندان و دولت حاکم سبب افزایش مشارکت و حضور مردمی در پیشگیری از جرایم اقتصادی می گردد چرا که بدون حضور و مشارکت مردم و جامعه مدنی پیشگیری از جرایم اقتصادی غیرممکن است.

۹- نتیجه گیری

شیوه های پیشگیری به طور منطقی بر اساس نوع تعریفی که از جرم اقتصادی ارائه می شود متفاوت است. علت ارتکاب این دسته جرایم در سطح کلان به مجموعه ای از عوامل مرتبط در سطح تولید، توزیع و مصرف، نوع نظام اقتصادی و نیز فرهنگ جاری جامعه باز می گردد. در سطح خرد عوامل وضعی فرصت ساز از اهمیت بیشتری برخوردار است. بنابراین راهبرد پیشگیری در سطح خرد و در کوتاه مدت، پیشگیری وضعی فنی - فناورانه است که معمولاً از طریق تکنیک های دشوار کننده و خطر ساز برای بزهکار و جاذبه زدا نسبت به آماج جرم می توان نسبت به کاهش فرصت ها اقدام نمود.

نکته مهم دیگر در این تحقیق اینکه، رایحه مفهوم واحد برای مفاسد اقتصادی امری دشوار است، چرا که اغلب تعاریف موجود از جامعیت و مانعیت کافی برخوردار نبود. متأسفانه در کشورمان ایران هم اقدامی قانونی در جهت تعریف جرایم اقتصادی صورت نگرفته است و صرفاً به جرم انگاری برخی از مصداق پر داخته شده است بی آنکه به زادگاه این جرایم توجهی گردد. لذا در این تحقیق علاوه بر رایحه مفهوم جرم اقتصادی و ویژگی هایش درصدد شناسایی جرایم یقه سفیدی برآمدیم و در مقایسه آن با جرایم اقتصادی درصدد گرفتن این نتیجه بودیم که هرچند مفهوم بنیان گذار در قلمرو جرم اقتصادی، جرم یقه سفیدان ساترند بود اما امروزه به لحاظ جهانی شدن اقتصاد و متنوع شدن گونه های کسب و کار، الکترونیکی و مجازی شدن تجارت و فعالیت های اقتصادی نوظهور و گسترش اشخاص حقوقی و دموکراتیزه شدن توزیع ثروت و قدرت اقتصادی بین طبقات مختلف جامعه و تولد قشر جدیدی به نام تکنوکرات ها که به جز تحصیلات عالی، وابستگی به طبقات بالای جامعه نداشته و فقط نمایندگی اداره کردن ثروت سرمایه داران را بر عهده دارند، اصطلاح جرایم یقه سفید جای خود را کم کم به جرایم اقتصادی داد و به جای تکیه بر ویژگی های مرتکبان چنین جرایمی، بیشتر نوع فعالیت اقتصادی آنها ملاک قرار گرفت و رابطه میان جرایم اقتصادی با جرایم یقه سفیدی، امروزه در ارتباط با حوزه عمل ارتكابی است؛ به همین دلیل بسیاری از جرم شناسان حتی در سیاست جنایی سازمان ملل

^۱- نورزاد، مجتبی، منبع پیشین، ص ۲۹۸.

^۲- همان منبع.

این دو را در کنار هم استعمال می کنند، لکن در ایران به جای صحبت از جرم یقه سفیدها، عبارت جرایم اقتصادی بیشتر به کار می رود. در نهایت اینکه ملاک مرجعی برای تمایز میان این دو عنوان وجود ندارد و تفاوت عمدتاً مربوط به حوزه مطالعاتی آنهاست. بنابراین در یک بیان کلی می توان گفت که جرایم اقتصادی هم از دیدگاه حقوق کیفری، هم جرم شناسی گویای چند رکن اصلی است:

- ۱- در بستر حیات اقتصادی رخ می دهد؛
 - ۲- مبتنی به زور بازو نیست و بیشتر تزویر آمیز است؛
 - ۳- مرتکب آن در صدد کسب پول، اموال و قدرت از طریق نقض اخلاقیات حرفه ای، سوءاستفاده از اعتماد و یا جایگاه شغلی است؛
 - ۴- بزه دیدگان این جرایم در سطحی گسترده و نامعلوم به صورت اعتباری و غیرواقعی می باشد؛
 - ۵- اصل بر عدم شفافیت این جرایم می باشد و سطح رویت پذیری آن ها اندک است؛
 - ۶- به شکلی پیچیده و کلان ارتکاب می یابد و در نهایت نمایانگر نوعی واکنش به تکنولوژی و توسعه هستند.
- علاوه بر ارکان فوق الذکر، اندیشمندان هر دو عرصه به نوعی به تمایز آشکار بین این جرایم از جرایم خیابانی و خشونت بار اشاره داشتند و در دسته بندی جدیدی معیارهای متفاوتی را معرفی کردند که به آن اشاره شد، لکن تأکید ما در این تحقیق بیشتر بر روی معیارهای جرم شناسی بود با این هدف که حقوق کیفری علاوه بر به کارگیری معیارهای مستقیم، در جهت شناخت بهتر این جرایم و عملی نمودن اهداف سنتی خود، به معیارهای جرم شناختی رجوع نماید.

منابع

کتاب

۱. آقازاده، علیرضا، سیاست جنایی تقنینی ایران در قلمرو جرایم گمرکی، ۱۳۸۱، چاپ اول، نشر پیک سبحان.
۲. ابراهیمی، شهرام، جرم‌شناسی پیشگیری، تابستان ۱۳۹۱، چاپ دوم، تهران، نشر میزان.
۳. بنسون، مایکل ال و سیمپسون، سالی اس، جرایم یقه‌سفیدی: رویکردی فرصت مدار، پاییز ۱۳۹۱، ترجمه اسمعیل رحیمی نژاد، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۴. معین، محمد، فرهنگ فارسی، ۱۳۷۱، جلد اول، چاپ هشتم، نشر امیر کبیر.
۵. مهدوی پور، اعظم، سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزه‌کاری اقتصادی، زمستان ۱۳۹۰، چاپ اول، نشر بنیاد حقوقی میزان.
۶. نجفی ابرنآبادی، علی حسین و هاشم بیگی، حمید، دانشنامه جرم‌شناسی، ۱۳۷۷، نشر گنج دانش.
۷. نجفی ابرنآبادی، علی حسین، پیشگیری عادلانه از جرم، مجموعه علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر آشوری)، ۱۳۸۳ چاپ اول، تهران، نشر سمت.
۸. نجفی توانا، علی، جرم‌شناسی، ۱۳۸۴، چاپ سوم، تهران، نشر آموزش و سنجش.
۹. نورزاد، مجتبی، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، ۱۳۸۹، چاپ اول، تهران، نشر جاودانه جنگل.
۱۰. ولیدی، محمد صالح، حقوق کیفری اقتصادی، ۱۳۸۶، چاپ اول، تهران، نشر بنیاد حقوقی میزان.

مقاله

۱. حسینی، سید درید، درآمدی بر مدیریت پیشگیری از جرایم اقتصادی، مجموعه مقالات (همایش ملی علمی-کاربردی پیشگیری از وقوع جرم) قوه قضاییه، خرداد ۱۳۹۰، جلد دوم، چاپ دوم، مشهد، نشر دادگستری کل استان خراسان رضوی با همکاری بنیاد حقوقی میزان.
۲. دادخدایی، لیلا، مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن، شهریور ۱۳۸۹، مجله تعالی حقوق، سال دوم، شماره ۶.
۳. ژان لوک بچر و نیکلا کلوز، جرم اقتصادی و کنترل آن، زمستان ۱۳۸۶، مترجم شهرام ابراهیمی، مجله حقوقی دادگستری، دوره جدید، شماره ۶۱.
۴. سلیمی، صادق، مجرمین یقه‌سفید و سیاست کیفری ایران، زمستان ۱۳۸۷، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۴، دوره سی و هشتم.
۵. شمس ناتری، محمد ابراهیم و توسلی زاده، توران، پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی، زمستان ۱۳۹۰، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره چهل و یکم.